

سپیدی و معنویت

از دکتر یاسر عارفی باقری هفتم

محمداحمید شجاعت

انتشارات مولی

سرشناسه: شیخ شماعی، محمدحسین، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: موسیقی و معنویت: از دیدگاه عارفان تا قرن هفتم/ محمدحسین شیخ شماعی

مشخصات نشر: تهران: مولی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ده، ۱۱۰ ص. ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: 978-600-339-116-1

وضعیت فهرست نویسی: فبا

موضوع: موسیقی -- جنبه‌های مذهبی

موضوع: Music -- Religious aspects

موضوع: معنویت در هنر

Spirituality in art: موضوع

موضوع: موسیقی -- تاریخ و نقد

Music -- History and criticism: موضوع

موضوع: رشد ایمان

Faith development: موضوع

رد بند: ML۳۹۲۱: شنگره

رد بند دیویی: ۷۸۱/۷

شماره کتابخانه ملی: ۵۸۷۸۸۱۲

انتشارات مولی

تهران: خیابان انقلاب-چهارراه ابوریحان-شماره ۱۱۵۸، تلفن: ۰۰۹۰۹۰۴۳، نمابر: ۶۶۴۰۰۰۷۹

وب سایت: www.molapub.com • اینستاگرام: molapub • تلگرام: molapub • ایمیل: molapub@yahoo.com

موسیقی و معنویت، از دیدگاه عارفان تا قرن هفتم

محمدحسین شیخ شماعی • ویراستار: مهناز رئیس‌زاده

چاپ اول: ۱۳۹۸=۱۴۴۱ • ۵۲۰ نسخه • ۳۲۰/۱
۹۸

شابک: 978-600-339-116-1 ۹۷۸-۶۰۰-۳۳۹-۱۱۶-۱

طرح جلد: علی اسکندری • حروفچینی: دریاچه کتاب • چاپ: دیدآور • صحافی: نوری

کلیه حقوق مربوط به این اثر محفوظ و متعلق به انتشارات مولی است

۴۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

صفحه	موضوع
۱	۱. رویکرد عرفان اسلامی به موسیقی
۱	جایگاه موسیقی در عرفان: از سماع تا موسیقی
۲	سماع
۳	مفهوم سماع
۶	اهمیت سماع
۷	صدای خوش
۷	مفهوم صدای خوش
۸	اهمیت صدای خوش
۹	موسیقی
۱۰	مفهوم موسیقی
۱۰	اهمیت موسیقی
۱۲	زمینه‌های رویکرد معنوی در موسیقی
۱۳	اهمیت شنیدن
۱۵	ماهیت روحانی
۱۷	ویژگی‌های تأثیر
۱۹	تأثیرات موسیقی بر معنویت
۲۰	اصل تأثیرمندی
۲۳	تنوع تأثیرگذاری
۲۶	تأثیرناپذیری
۲۷	دلایل مخالفت با موسیقی
۳۰	حرمت شرعی
۳۱	نقص تأثیر
۳۲	عدم ضرورت
۳۴	مصلحت شنوندگان
۳۵	نبودن شرایط مناسب
۳۷	۲. ماهیت و اسباب تأثیر موسیقی بر رشد معنوی
۳۸	۱. ماهیت تأثیر

۳۹	انگیزش درونی
۴۱	رخداد روحانی
۴۵	استعداد قلبی
۴۹	۲. اسباب تأثیر
۵۰	انتباه (معرفت)
۵۱	موضوع انتباه
۵۲	مسیر انتباه
۵۴	مآتب تنیه و اهمیت تمرکز
۵۵	اشتیاق (محبت)
۵۶	تبیین عشق
۵۷	اشتیاق حقیقی
۵۹	نفس - مال
۶۰	ارتباط شوق و معرفت
۶۱	انقطاع (ریاضت)
۶۲	آسایش (ترویج)
۶۳	الف) موضوع آسایش
۶۵	ب) ضرورت آسایش
۶۷	پالایش [تصفیه]
۶۸	الف) موضوع پالایش
۷۰	ب) جایگاه پالایش
۷۱	۳. شرایط تأثیر موسیقی در رشد معنوی
۷۲	۱. شنونده
۷۳	ویژگی‌های شنونده
۷۶	تهذیب
۷۹	معرفت
۸۱	۲. ویژگی‌های شنیدن
۸	نیکو شنیدن
۸۶	به وقت شنیدن
۹۰	ایجاد وقت مناسب
۹۳	۳. موسیقی
۹۴	نوع موسیقی
۹۸	آلات موسیقی
۹۹	۴. نوازنده و محیط
۹۹	نوازنده
۱۰۱	محیط مناسب
۱۰۵	منابع

مقدمه

قدرت موسیقی به درای حیات بشر است. نظام‌های عرفانی در جهت رشد معنوی انسان و پرورش توانایی‌های روحی و معنوی سالک، از این ابزار بهره برده‌اند. سنت «سماع» به مریدان کمک می‌کند تا از طریق شنیدن، غنای روحی یابند. بحث‌های فراوانی در این باره در گرفته است که چه و چگونه باید شنید تا رشد معنوی حاصل آید. عرفا و صوفیه صدای خروش و شنیدن آن را ارج می‌نهادند؛ برخی به استفاده از موسیقی به عنوان یکی از شنیدنی‌ها و افزایش روحی خوش نشان دادند و برخی آن را ابزاری عارفانه خواندند. این رویکرد به تدریج در بسیاری از طریقه‌های تصوف رسمیت یافت؛ آنچنان که امروز استفاده از صدای از موسیقی به یک رویه معمول تبدیل شده است.

باوجود افرادی که برای بهبود حالت‌های روحی خود، سنجیده‌ای احساس‌های معنوی از موسیقی بهره می‌برند، برخوردهای سلبی که موسیق را فاقه این توانایی می‌شمارد در کنار رویکردهایی که از موسیقی و رواج و آموزش آن به سماعی سمای معنوی دفاع می‌کند، موشکافی موضوع را ضروری می‌سازد. ترسیم مشخصه‌های عرفانی در مواجهه با موسیقی، بر اساس نظرات عرفا و صوفیه به ویژه در دوره‌های متقدم، از زیاده‌روی و سهل‌انگاری در این زمینه، باز می‌دارد و شرایط مطرح در این فضا را برای استفاده از موسیقی و ابزارهایی شبیه به آن باز می‌نماید.

به‌طور کلی، تشریح شرایط کارکرد معنوی موسیقی، در دو سطح عمومی و علمی

مطرح است. در سطح عمومی، ارتباط انواعی از موسیقی با عرفان و معنویت، توجه دادن به ضرورت دقت در استناد کارکرد معنوی موسیقی به عرفا و نیز لحاظ نمودن مبانی و شرایطی که در فضای عرفانی بر این کارکرد سیطره دارد، چرا که تأثیر معنوی موسیقی، امری مطلق نیست. اما در سطح علمی، این نوشتار با تمرکز بر موسیقی از جهت کارکرد معنوی آن و با ساختاری نو، به بسط مسائل مربوط به هنر اسلامی با رویکرد عرفانی و بر اساس متون خواهد پرداخت. ویژگی‌هایی که در این نوشتار مورد توجه قرار گرفته عبارتند از:

۱. کارهای پلانجات: باتفکیک و جعل دو اصطلاح سماع سالکانه و سماع عارفانه می‌شود. قبل از ورود به بحث اصلی، نوعی از سماع را که در مقام عارفان کامل مورد اشاره بوده است، کنار گذاشته شود تا با موضوع پژوهش که سماع سالکانه [پذیرفتن تأثیر معنوی] است اشتباه گرفته نشود. همچنین تفکیک و جعل دو اصطلاح جواز سلوکی و جواز شریعی، تکلیف بسیاری از گفته‌ها را که بر جواز یا عدم جواز سماع و موسیقی دلالت دارد روشن کرده است.

۲. ساختار مباحث: سخنان عارفان درباره‌ی موسیقی و سماع از نظم و ساختار خاصی برخوردار نیست و مبانی و اسباب و شرایط تفکیک نشده‌اند. این نوشتار گامی در جهت تنسيق و تنظیم مباحث مربوط به سماع است. به عنوان مثال نگرش‌های موافق و مخالف موسیقی معنوی طرح شده است و اسباب تأثیر به صورتی دسته‌بندی شده که حداکثر جامعیت و حداقل همپوشانی را داشته باشد. اگرچه تقسیم بر اساس عناصر موسیقی، تازه نیست اما در هر یک از این مجموعه‌ی مسائلی که عرفا مطرح کرده‌اند دسته‌بندی و سامان تازه به خود گرفته است.

۳. پیرایش مفهومی: اغلب سخنان اهل تصوف درباره‌ی موسیقی، ذیل سماع بیان شده، که شاید نتوان به موسیقی نسبت داد اما در عین حال می‌دانیم که بخشی از آن‌ها یا با نظر به موسیقی صادر شده یا دست‌کم درباره‌ی موسیقی نیز صادق است. نوشتار حاضر ضمن اینکه خود را از این میراث محروم نکرده است، مواردی را که ناظر به مصادیق دیگر سماع مثل شنیدن شعر یا مطلق مجلس سماع بوده، در سایه قرار

می‌دهد؛ به این ترتیب و در مجموع، مواردی که می‌توانسته‌اند درباره‌ی موسیقی قابل استفاده باشند از غیر آن جدا شده و در حد بضاعت، متنی پیراسته از مفاهیم نامربوط به دست داده است.

در این متن با مراجعه مستقیم به نگاشته‌های عارفان پس از جمع‌آوری، دسته‌بندی و مقایسه‌ی سخنان ایشان، تفسیری معناگاوانه دنبال شده است. این رویکرد، مستلزم نگاهی تحلیلی در کشف مبانی و مقاصد این بزرگان، برای پاسخ به پرسش‌هایی بوده است که در کلام اهل تصوف به صراحت جواب نیافته‌اند.

جستجوی موسیقی در متون تصوف، با پرسش از سماع آغاز می‌شود بعد صدای خوش، چه چیزی آن را به کارکرد معنوی موسیقی سوق می‌داده است؟ نظر صوفیه پیرامون تأثیرپذیری انسان از موسیقی چیست؟ مخالفان رویکرد معنوی به موسیقی چه می‌گویند؟ به استناد این پرسش‌ها در کار است که احساس معنوی را در شنونده تقویت می‌کند؟ چه تصویری از تأثیر معنوی در ذهن داشته‌اند که به این اسباب اشاره کرده‌اند؟ شرط‌های ناظر به نهاده چیست؟ سپس به موسیقی و آلات آن، و در نهایت نوازنده و محیط استفاده از موسیقی پرداخته‌ایم.